

1936

23 του Νοέμβρη, ανοιχτά της Βαρκελώνης

Το αγκομαχητό των μηχανών έφτανε υπόκωφο στ' αυτιά του, πνιγμένο στα σωθικά του βαποριού, αλλά το μονότονο τράνταγμα από τα βαριά σιδηρικά που βολόδερναν εκεί κάτω ασταμάτητα, μέσα σε λάδια και γράσα και καπνούς, το 'νιωθε στο κορμί του, να τον βασανίζει μέχρι το μεδούλι· τους μαθημένους σ' αυτή την караβίσια ζωή μπορεί να μην τους πείραζε, ίσως να τους νανούριζε κιόλας όταν έπεφταν για ύπνο μετά τη βάρδια, αλλά αυτός δεν ήταν έτσι· δεν ήταν караβίσιος, δεν ξετρελαινόταν με τη θάλασσα· όχι πως τη φοβόταν πολύ, αλλά, να, από μικρός που θυμόταν, έρχονταν στιγμές που δεν ένιωθε καλά μαζί της, προτιμούσε να ρουφάει την ομορφιά, τη γαλήνη ή την αγριάδα της αγναντεύοντάς την από τη σιγουριά της στεριάς. Ήταν όμως και κάτι άλλο αυτή την ώρα που τον ενοχλούσε και τον ανακάτευε, πιο πολύ και από το μαρτύριο των μηχανών. Η θάλασσα, μαύρη και γυαλιστερή σαν κατράμι, όσο μπορούσε να τη διακρίνει από το αντιφέγγισμα των λιγυστών φώτων του βαποριού, έδειχνε να έχει ησυχάσει πέφτοντας η νύχτα, μετά το πανηγύρι που έκανε αργά το απόγευμα εκείνος ο τρελαμένος νοτιάς· τώρα έμοιαζε πια για μπουνάτσα, αλλά εκείνος ένιωθε τα σωθικά του να ανακατεύονται, το στομάχι του να ανεβαίνει μέχρι πάνω στο λαρύγγι του, τα πόδια του να μην πατάνε στα σίγουρα όσες φορές πήγαινε να σηκωθεί απ' την κουλούρα με τα παλαμάρια, όπου είχε

κουρνιάσει, για να ξεμουδιάσει. Δεν το καταλάβαινε πώς γινόταν...

Ήταν ήσυχα πάνω στην κουβέρτα, δεν υπήρχε ψυχή· πρέπει να είχαν περάσει τα μεσάνυχτα εδώ και ώρα, μπορεί και ώρες, το ρολόι του είχε χαλάσει, θα κοίταζε να βρει να το φτιάξει όταν θα πατούσαν στη στεριά· όσοι δεν είχαν δουλειά θα είχαν λουφάξει σίγουρα στις κουκέτες τους, βουλιαγμένοι στην ανυπαρξία ή στα όνειρα. Έριξε μια ματιά πλάι του, περισσότερο μάντεψε παρά διέκρινε τον Μαξίμ, κουλουριασμένο και σκεπασμένο μ' έναν βρώμικο μουσαμά, να κοιμάται έναν ύπνο βαθύ και ήσυχο, χωρίς να τον ταράζουν ενοχές και εφιάλτες· αυτός πάλευε με τις αϋπνίες, δεν ήταν μόνο το βαπόρι κι η θάλασσα που τον κρατούσαν ξάγρυπνο, έτσι γινόταν τον περισσότερο καιρό, χρόνια τώρα, ακόμη κι αν ξάπλωνε σε ήσυχο και μαλακό κρεβάτι· σκάλιζε μέσα του τις ατέλειωτες ώρες της ξαγρύπνιας, έβρισκε και ξέχωνε τα κρίματα που είχε κάνει ως τώρα, πάλευε να τα ζυγίσει, να δει από ποια μεριά γέρνουν, σε ποιους είχε κάνει καλό, αν είχε κάνει, σε ποιους κακό, και έπρεπε να τυραννιέται, ή αν έκανε πότερο στον εαυτό του παρά στους άλλους. Τώρα πάλι, αφού δεν έβγαλε άκρη για άλλη μια φορά, προσπάθησε να τα αποδιώξει, έτσι κι αλλιώς όλες αυτές οι σκέψεις δεν έβγαζαν πουθενά, χρόνια τώρα.

Δοκίμασε να περπατήσει στην υγρή λαμαρίνα. Έκανε δυο τρία αβέβαια βήματα, και ο ώμος του βρήκε σε κάτι σκληρό, σιδερένιο. Το 'ψαξε με το χέρι του μέσα στο σκοτάδι, πρέπει να ήταν το μπρατσόλι της σκάλας που έβγαζε στη γέφυρα. Έσφιξε το χέρι πάνω του και πήρε ν' ανεβαίνει ψάχνοντας στο σκοτάδι ένα ένα τα γλιτσοιασμένα στενά σκαλοπάτια· ένιωσε πάλι ζαλάδα αδράχνοντας τον αέρα, όταν κατάλαβε πως τέλειωσαν κάποια στιγμή και είχε φτάσει στη γέφυρα. Σ' ένα αμυδρό πρασινωπό φως αριστερά του, μάντεψε δυο πρόσωπα πίσω απ' το θολό τζάμι της κόντρα

γέφυρας. Ο τιμονιέρης και ο τρίτος, που είχαν βάρδια εκείνη την ώρα, είχαν σηκώσει μάλλον την γκριζόλα* για να δουν την πορεία, ποιος ξέρει... Πλησίασε και κόλλησε σχεδόν το πρόσωπο στο πλαϊνό τζάμι για να δει καλύτερα μέσα, κάνοντας την παλάμη του κεραμίδι. Τον πήραν χαμπάρι, και ο τρίτος τού έκανε νόημα να μπει. Έψαξε με αβέβαιο χέρι στα τυφλά το μάνταλο της πόρτας, κι όταν το πέτυχε, άνοιξε και μπήκε στη μισοσκοτεινή γέφυρα. Ο τρίτος ήταν αυτός που μίλησε:

– Τι είναι, σύντροφε; Έχουμε αϋπνίες;

Το είπε χωρίς να γυρίσει να τον κοιτάξει, το βλέμμα του έψαχνε μπροστά, στα σκοτάδια. Ήταν σαραντάρης και βάλε, σκούρος και σκαμμένος, τον είχε προσέξει με το φως της ημέρας· η προφορά του έλεγε Μαρσεγιέζος**, αλλά κάτι πάνω του θύμιζε Αλγέρι ή Τούνεζι***, όμως δεν θα 'παιρνε και όρκο.

– Γιατί με είπες έτσι;

Αυτήν τη φορά ο τρίτος γύρισε κατά το μέρος του, μπορεί και να μισοχαμογέλασε, μέσα στο μισοσκοτάδο της τιμονιέρας πού να δεις...

– Θαρρείς πως είστε οι πρώτοι εσύ κι ο φίλος σου;

Δεν απάντησε, περίμενε τον άλλο να συνεχίσει.

– Δεν είστε οι πρώτοι, σ' το λέω. Το μπάρκο Μαρσίγια - Μπαρσελόνα το κάνω τακτικά. Έχω δει κι άλλους σαν κι εσάς τον τελευταίο καιρό στο ίδιο δρομολόγιο, με ψεύτικα χαρτιά· και σ' άλλα βαπόρια το ίδιο, οι περισσότεροι πηγαίνουν για Βαλένσια.

Πάλι δεν μίλησε ο Θωμάς. Δεν ήταν πια παιδί, είχε περάσει μπόλικά στη ζωή του ως τώρα, ήξερε να κουμαντάρει τις κουβέ-

* Πυξιδοθήκη, καπάκι που τη νύχτα σκεπάζει την πυξίδα για να μη βγαίνει το φως και εμποδίζει την ορατότητα.

** Από τη Μαρσίγια (Μασσαλία).

*** Η Τύνιδα.

ντες του. Ο τρίτος, απέναντί του, δεν ήταν απ' αυτούς που θα τον τρόμαζαν· κι έπειτα, δεν ήταν ξεκάθαρο πού το πήγαινε. Ο άλλος, πάλι, δεν είδε αντίδραση και το γύρισε αλλού:

- Έχει λίγο καφέ. Θέλεις;
- Αν δεν σ' τον στερώ... Ευχαριστώ.

Ο θαλασσινός γύρισε στο πλάι, βρήκε σχεδόν στα τυφλά μια κούπα, τη γέμισε και του την έδωσε. Ο τιμονιέρης δεν μιλούσε όλη αυτή την ώρα, κοίταζε τη δουλειά του, να προσέχει τη ρότα.

Ο Θωμάς έβγαλε τα τσιγάρα του και πρόσφερε και στους δυο. Άναψαν. Για λίγο δεν ξαναμίλησε κανένας. Έπειτα ρώτησε, από περιέργεια αλλά και για να σπάσει τη σιωπή:

- Γιατί κουνάει ακόμα; Αφού η θάλασσα είναι πια λάδι.
- Έτσι σου φαίνεται. Το οστριογάρμπι* που μας βάρωσε τ' απόγευμα πρέπει να ήρθε καρφί απ' το μπουγάζι ανάμεσα Μαγιόρκα και Ιμπίθα· μ' άλλα λόγια, ζωντανό από Αφρική μεριά. Το βουβό θα κρατήσει ώρα ακόμα.

Ο Θωμάς κούνησε το κεφάλι δείχνοντας πως κατάλαβε, αλλά είχε μπερδευτεί παραπάνω. Ο τρίτος το ψυχανεμίστηκε και φάνηκε να το διασκεδάζει.

- Στεριανός, ε;
- Φαίνεται, ε;

Ο άλλος χαμογέλασε και κούνησε το κεφάλι. Ο Θωμάς ντράπηκε να πει πως γεννήθηκε σε μέρος δίπλα στη θάλασσα, μεγάλωσε και κατάλαβε τον κόσμο στον ίδιο τόπο, πάνω στη θάλασσα. Περίεργο ήταν, πραγματικά· ποιος ξέρει, μπορεί να είχε πάρει από κανέναν στεριανό πρόγονο, ο πατέρας του ήταν στεριανός, θυμήθηκε, μόνο που κι αυτός από τα καϊκια άρχισε την προκοπή. Περίεργο ήταν για όποιον δεν ήξερε λεπτομέρειες, κι αυτές δεν τις ομολογούσε ποτέ του ο Θωμάς.

* Νότιος-νοτιοδυτικός άνεμος.

Έγινε πάλι σιωπή για λίγη ώρα. Έπειτα ακούστηκε η φωνή του τιμονιέρη:

– Θα μείνουμε αρόδο*, τρίτε;

– Εσύ τι λες; Θέλει ακόμη δυο δυόμισι ώρες να ξημερώσει, έδειξε δεξιά του στο βάθος κάποια αγνά, αραιά φώτα που μόλις φαίνονταν και στράφηκε στον Θωμά: Η Μπαρσελόνα. Αλήθεια, τι πάτε να κάνετε εκεί πέρα στην Ισπανία όλοι εσείς;

– Ρωτάς λες και δεν ξέρεις.

– Ξέρω, μόνο που δεν είμαι σίγουρος αν είναι δικιά σας δουλειά.

– Ολωνών δουλειά είναι, καπετάνιε, ολωνών μας.

Στάθηκε για λίγο αναποφάσιτος ο Θωμάς κι έπειτα άνοιξε την πόρτα να βγει.

– Ευχαριστώ για τον καφέ.

Βγήκε στη γέφυρα κι ένιωσε αμέσως κάποιες αριές στάλες στο πρόσωπό του. Έγλειψε άθελα μια που έπεσε πλάι στα χείλια του· δεν είχε αλμύρα, ήταν γλυκιά. Σήκωσε το βλέμμα κατά πάνω, ψηλά. Μαυρίλα, ούτε ένα αστέρι. Είχε αρχίσει να βρέχει ή έβρεχε εδώ και ώρα, το ίδιο ήταν. Στράφηκε και κοίταξε κατά τη μεριά που φαίνονταν τα φώτα.

Άξαφνα, από δυο τρεις σταγόνες βρόχινες, γύρισε η θύμηση καιρούς πίσω· έκανε λογαριασμό στα γρήγορα, την πρώτη φορά είκοσι δύο χρόνια πριν, τη δεύτερη δεκαεφτά. Πες από σύμπτωση, πες πως ήταν γραμμένο, έβρεχε και τότε· μόνο που ήταν βροχή καλοκαιριάτικη, γλυκιά και ζεστή την πρώτη τη φορά, και τη δεύτερη παγωμένη, χειμωνιάτικη, ήταν όμως πάλι λίγο πριν από το χάραμα, λες και αυτό είχε γραφτεί στη μοίρα του, και ήταν πάλι κάποια φώτα στο βάθος, που έδειχναν μια πολιτεία τότε, κι άλλη μια πολιτεία ύστερα, κι άλλη μια πολιτεία τώρα...

* Σε αναμονή, εκτός λιμανιού.

1914

Αρχές του Ιούνη, Θεσσαλονίκη

– Βροχούλα... ευλογημένη..., μουρμούρισε η μάνα του.

– Δεν κοιμάσαι, μάνα; ψιθύρισε ο Θωμάς.

– Με ξύπνησαν οι σταλαγματιές. Ευλογία είναι το βρόχινο νερό μέσα σ' αυτή την αλμύρα... Κι εσύ; Ούτε εσύ κοιμάσαι;

– Δεν μπορώ, μάνα. Δεν πρέπει να έχω κλείσει μάτι όλη τη νύχτα.

– Ήμαρτον, Κύριε! Γιατί, παιδάκι μου, τι σε βασανίζει;

Κοίταξε κατά τη μεριά της σαν ξαφνιασμένος, προσπάθησε να διακρίνει το πρόσωπό της, να δει εκείνο το γλυκό, καλοσυνάτο, αγαπημένο πρόσωπο· μέσα στο σκοτάδι, μόνο να μαντέψει μπόρεσε το αγαθό, άδολο βλέμμα που τον συντρόφευε από την ώρα που άνοιξε τα μάτια κι ένιωσε τον κόσμο γύρω του.

– Θεε και τα λες, μπρε μάνα; Άκου τι με βασανίζει... Δηλαδή όλα καλά είναι;

– Σσος, μη φωνάζεις, θα τους ξυπνήσεις όλους!

– Θα ξυπνήσουν έτσι κι αλλιώς, η βροχή δυναμώνει.

Σηκώθηκε έχοντας το νου του να μην πατήσει κανέναν, αλλά κάτι τέτοιο φάνταζε δύσκολο· μπερδεύτηκε ανάμεσα στα κορμιά που ήταν στρωμένα στην κουβέρτα του βαποριού, το ένα δίπλα στ' άλλο, και, όσο κι αν πρόσεξε, δεν γλίτωσε τα αγουροξυπνημένα μουρμουρητά και την γκρίνια.

Το βαπόρι είχε κόψει από ώρα, μέσα στο σκοτάδι θα ένιωθες πως σχεδόν πλατσούριζε ακούνητο αν δεν ακουγόταν υπόκωφα

το γουργουρητό απ' τη μηχανή, που ήταν ακόμα ζωντανή. Η βροχή δεν δυνάμωσε άλλο, μόνο αριές, αδύναμες σταγόνες πού και πού, αλλά δεν έλεγαν και να σταματήσουν ολότελα· κάμποσοι από αυτούς που είχαν μισοξυπνήσει τυλίχτηκαν καλύτερα στα χράμια τους, να συνεχίσουν τον ύπνο.

Κατάφερε κι έφτασε κατά το καμπούνι* και ακούμπησε στην υγρή κουपाστή. Άκουσε κάτι σαν σούριμο, κάτι σαν βήματα αβέβαια πίσω του, και γύρισε το κεφάλι να δει μέσα στην υγρή σκοτεινιά. Κατάλαβε τον αδερφό του τον μεγάλο, τον Βλάση· ήταν το πάτημα, το σκαρί, δεν την μπερδευε αυτήν τη φτιαξιά ούτε και σε πιο πηχτό σκοτάδι.

– Τι έγινε, Θωμάκο; Τι μουρμουρίζατε με τη μάνα;

– Ξύπνιος είσαι κι εσύ;

– Άκουσα που κουβεντιάζατε. Σηκώθηκα όταν με πάτησες, περνώντας. Είναι κάτι;

– Μπα, τι να είναι;

Σώπασε για λίγο κι έπειτα συνέχισε:

– Αυτή η μάνα μας... Δεν βλέπει τα χάλια μας, ξυπνάει και ευλογάει τη βροχούλα, κι έπειτα αναρωτιέται αν έχω τίποτα και δεν κοιμάμαι.

Ο Βλάσης δεν απάντησε αμέσως. Έμοιαζε να προσπαθεί με το βλέμμα να διακρίνει μέσα στην πρωινή σκοτεινιά, έτσι τουλάχιστον φάνηκε στον Θωμά, που τα μάτια του είχαν συνηθίσει πιο πολλή ώρα.

– Ε, αυτή είναι η μάνα, την ξέρεις. Αλλά, εδώ που τα λέμε, μπορεί να έχει και δίκιο.

– Τα ίδια είσαι κι εσύ, ξέχασα.

– Θωμά, σημασία έχει που είμαστε ζωντανοί, και είμαστε κι όλοι μαζί, αυτό μην το ξεχνάς.

* Υπόστεγο της πλώρης.

Πέρα κατά τα δεξιά τους σαν να φάνηκε πως ξεθώριαζε λίγο η μαυρίλα, μπορεί αυτό το σκούρο στο βάθος να ήταν βουνό και όχι σύννεφο. Οι στάλες της βροχής έπεφταν ακόμα αριά και πού, δεν το αποφάσιζε, να βρέξει, να μη βρέξει.

– Μπορεί να μην έχεις άδικο, δεν λέω, αλλά όχι και να αναρωτιέται τι με βασανίζει! Εσύ, δηλαδή, δεν σκέφτεσαι τον τόπο μας που τον χάσαμε, το βιος μας; Δεν σκέφτεσαι τι μας περιμένει σ' άγνωστο τόπο;

– Για το βιος μας δεν έχω συνηθίσει να σ' ακούω να νοιάζεσαι και τόσο. Τέλος πάντων, δεν θα χαθούμε, Θωμά. Καλά να είμαστε, ο Θεός θα μας βοηθήσει.

– Αμάν, ίδιος η μάνα και οι αδερφάδες μας! Ο Θεός εδώ, ο Θεός εκεί, όλα ο Θεός! Σκασίλα του ο Θεός!

– Μικρός δεν είσαι για να βλαστημάς έτσι;

– Δεκάξι είμαι, και δεν βλαστημάω, μόνο το βάζω να σκαλίζει, έδειξε με το δάχτυλο τον κρόταφό του ο Θωμάς.

Πίσω τους άκουσαν βήματα βαριά. Ο Βλάσης γύρισε να δει, ο Θωμάς αγνάντευε πάλι στην πρωινή θολούρα, δεν χρειάστηκε να γυρίσει, αφουγκράστηκε τα πατήματα του πατέρα τους.

Έρθε εκείνος και στάθηκε ανάμεσά τους, άπλωσε τα χέρια, μια αγκαλιά για τον καθένα. Μεγάλο μπόι, με τον Βλάση στα ίσα, κι ο μικρός πήγαινε να τους φτάσει γρήγορα. Φάνηκε κατά πού είναι η Ανατολή, στα δεξιά τους τα σύννεφα πήραν να χάνουν τη μαυρίλα τους, μόνο ένα κομμάτι τρίγωνο κατά κείνη τη μεριά απόμεινε μαύρο, βουνό ήταν, σίγουρα. Ίσια μπροστά τους αχνοφαίνονταν τώρα κάμποσα φώτα, μίζερα ακόμα, πάσχιζαν να τρυπήσουν την καταχνιά και το ψιλόβροχο.

– Φτάσαμε σχεδόν, είπε ο Αλέκο εφέντης.

Κοίταξε τους γιους του, μια τον ένα, μια τον άλλο. Αδέρφια, μία μάνα και ένας πατέρας τούς μεγάλωσαν, δίχως να μοιάζουν μεταξύ τους, τους έλεγες αδέρφια με το πρώτο άμα έβλεπες τη

φτιαξιά, αλλά πόσο αλλιώτικο το μέσα τους! Ο μεγάλος, στα είκοσι πια, βολικός, πράος, ν' ακούει τη γνώμη των γονιών, να μη στενοχωρήσει κανέναν, όλα καταπώς έπρεπε. Ο Θωμάς, τρίτος στη σειρά, μετά τη Σοφία και πριν από τη Μελλπομένη και τη μικρή, τη Χάιδω, ζιζάνιο κι άτακτος από μωρό, δύσκολος ακόμη και στα καθημερινά, όλα να τα σκαλίζει, για όλα να ψάχνει να βρει μιαν αιτία και μιαν απάντηση, με τίποτα να μη βολεύεται.

– Μπαμπά, γιατί πάμε στη Σαλονίκη;

Ο Αλέκο εφέντης στράφηκε ξαφνιασμένος κατά τη μεριά του.

– Τι γιατί πάμε, Θωμάκο, τι θες να πεις; Αφού μας έδιωξαν. Δεν είδες; Ίσα που γλιτώσαμε.

– Άλλο λέω. Γιατί δεν σταθήκαμε απέναντι, στη Μυτιλήνη; Αφού ο πιο πολύς κόσμος εκεί πήγε. Να είμαστε και κοντά, να γυρίσουμε γρήγορα.

Ο άντρας δεν απάντησε αμέσως. «Να είμαστε και κοντά, να γυρίσουμε γρήγορα»... Ένιωσε μια πίκρα ν' ανεβαίνει στο λαρύγγι του. Ξεπήδησαν και κάποιες παλιές και αραχνιασμένες εικόνες από βαθιά του, ανακατεύτηκαν με τις τωρινές, η πίκρα έγινε πιο δυνατή, φαρμάκι, πήγε να τον πνίξει για κάμποσες στιγμές, μετά το πάλεψε, το νίκησε προσώρας.

– Να φχαριστάς που βρήκα άκρη και είχαμε και τον τρόπο να πάμε για τη Σαλονίκη.

– Αυτό το κατάλαβα, πήρε το μάτι μου πόσα ακούμπησες, το γιατί δεν κατάλαβα.

Αυτό το παιδί... Δεν αφήνει τίποτα να πέσει κάτω..., σκέφτηκε ο Αλέκο εφέντης και αναστέναξε.

– Ακούστε. Απέναντι απ' τη Φώκαια, στη Μυτιλήνη και στη Χίο, θα γίνεται χαμός· γίνεται δηλαδή, τι να λέμε, οι πιο πολλοί κατά κει έτρεξαν, ο ένας απάνω στον άλλο, και οι ντόπιοι θα έχουν σίγουρα τα δικά τους. Πιστεύω πως θα είναι δύσκολα, πολύ δύσκολα.

– Γιατί, στη Σαλονίκη θα μας περιμένουν πώς και πώς; Θα μας έχουν στρώσει και χαλιά; Εκεί δεν έχουν τα δικά τους;

– Δεν λέω τέτοιο πράμα, αλλά δεν πρέπει να είναι το ίδιο. Μεγάλη πόλη, πολύς κόσμος, κάτι θα βρούμε να βουλευτούμε – φαντάζομαι, πιο εύκολα.

Ο Βλάσης δεν είχε μιλήσει, μόνο άκουγε ως τώρα.

– Θωμάκο, μην ξεχνάς ποιος κάνει κουμάντο· και στο κάτω κάτω, ο μπαμπάς ό,τι κάνει για το καλό ολωνών μας το κάνει.

Δεν πρόφτασε ο Θωμάς να βρει κάτι να πει, τον πρόλαβε ο Αλέκο εφέντης, σαν να συνέχιζε:

– Να ξέρεις πως είσαι τυχερός. Έχεις εμένα να φροντίζω για όλους σας, τη μάνα σου και τ' αδέρφια σου κοντά. Εγώ στα χρόνια σου...

– Ναι, ναι, το ξέρω, μπαμπά, έχεις δίκιο. Μην αρχίζεις, σε παρακαλώ.

Όχι πάλι η ίδια ιστορία, σκέφτηκε ο Θωμάς – την είχε ακούσει τόσες φορές...

Ο άντρας σταμάτησε, δεν συνέχισε, μόνο κούνησε το κεφάλι παραιτημένος και απόμεινε να αγναντεύει κατά τη στεριά, που όλο και κόντευε.

Ο Αλέκο εφέντης είχε γεννηθεί στην Αδριανούπολη, ήταν Θρακιώτης. Μικρός, δεν θα 'ταν πάνω από πέντ' έξι, βρέθηκε στη Σήλυμνο, κατά τα βόρεια, εκεί πήγαν να βρουν καλύτερη τύχη οι γονιοί του, είχαν κάποιους συγγενείς, κάτι τέτοιο. Τότε που πήγαν πρέπει να ήταν λίγο μετά το 1870, όπως τα λογάριζε, ακόμα η βόρεια Θράκη ήταν τόπος του σουλτάνου. Ο πατέρας του, ο παππούς που τα παιδιά του Αλέκου δεν γνώρισαν ποτέ, δούλεψε, πρόκοψε, πρόλαβε κι ακόμη δυο παιδιά εκτός από αυτόν, την Ελένη και τον Στέλιο. Η κατάσταση όμως άλλαξε γρή-

γορα, ήρθαν πόλεμοι με τους Ρώσους, που έφτασαν σχεδόν έξω από την Πόλη. Βόρεια, από τα βουνά Κοτζά Μπαλκάν* και πάνω, μέχρι τον Δούναβη και δυτικά μέχρι τη Σόφια έγινε Βουλγαρία. Η βόρεια Θράκη, τα μέρη δηλαδή όπου ήταν και η Σήλυμνος, έγινε Ανατολική Ρουμελία, ένα πράμα μπερδεμένο, που σε λίγα χρόνια θα το κατάπιναν κι αυτό οι Βούλγαροι. Η Σήλυμνος θα γινόταν Σλίβεν, το Εσκή Ζαγρά Στάρα Ζαγκόρα, η Φιλιππούπολη Πλόβντιβ, ο Πύργος Μπουργκάς... και... και...

Τα πράγματα για τους Ρωμικούς εκεί πάνω όσο πήγαινε δυσκόλευαν. Ένα σωρό περιστατικά που θυμόταν ο Αλέκο εφέντης, και τα διηγόταν άμα τύχαινε η κουβέντα, ο Θωμάς τα είχε μάθει απέξω. Ήξερε με κάθε λεπτομέρεια πώς ρουφιάνεψαν άδικα τον παππού του, πώς τον έπιασαν οι Βούλγαροι χωροφύλακες τάχα για λαθρεμπόριο ξυλείας, πώς τον έφαγαν ενώ πήγαινε να το σκάσει – έτσι βγήκε επίσημα. Ήξερε σαν να τα είχε ζήσει ο ίδιος πώς βγήκε στο σφυρί το βιος τους, πώς έμειναν στο δρόμο, έβλεπε με το νου του τη γιαγιά του, που ούτε κι αυτήν τη γνώρισε, να ξενοδουλεύει για να ζήσουν τα παιδιά της, τα αδέρφια του γονιού του δηλαδή. Είχε φτιάξει και στο μυαλό του, με τη φαντασία, την εικόνα του άκληρου Βούλγαρου κτηματία που ζήτησε να την παντρευτεί γιατί ήταν όμορφη και νοικοκυρά, θα κρατούσε και τα παιδιά κοντά τους. Ο Αλέκος έφυγε, δεν ήθελε να σταθεί σ' εκείνο τον τόπο. Μπορεί η γιαγιά να μη ζούσε πια, αλλά ο Θωμάς και τα αδέρφια του σίγουρα θα είχαν έναν θείο και μια θεία, ίσως και ξαδέρφια, που τώρα θα ήταν Βούλγαροι. Το δρόμο δίπλα στο ποτάμι τον Τούντζα που πήρε ο γονιός του για να βγει στην Αδριανούπολη τον είχε πλάσει στη σκέψη του· καμιά φορά, όταν τον άκουγε να λέει τις ιστορίες, φανταζόταν μέχρι και τα τοιμπήματα από τις σκνίπες και τις νεροφίδες.

* Η Οροσειρά του Αίμου.

Ο Αλέκο εφέντης θα ήταν τότε στα δεκάξι – σαν τον Θωμά τώρα, καλή ώρα. Έμεινε σ' έναν μπάρμπα του, αδερφό του πατέρα του, και έμαθε κοντά του να φτιάχνει αραμπάδες. Ανήσυχος, δραστήριος και δουλεντάρης, όσο μεγάλωνε καταλάβαινε πως τα χαϊρία και τα μπερεκέτια της Αδριανούπολης σώνονταν με τον καιρό, απ' όταν το μισό και παραπάνω βιλαέτι της, από τη Φιλιππούπολη μέχρι τον Πύργο, έγινε Ρουμελία στην αρχή κι έπειτα Βουλγαρία. Άκουγε όμως για τη Μικρασία πως ήταν αλλιώς· ακόμα πήγαινε κόσμος κατά κει, να προκόψει.

Στα είκοσί του πια, αποφάσισε να φύγει και, έπειτα από κάμποσους μήνες από δω κι από κει, στάθηκε στο Δικελί, απέναντι από τη Μυτιλήνη, για λίγα χρόνια· δούλεψε σε καϊκια που πήγαιναν πέρα δώθε, Μυτιλήνη, Σμύρνη, Αϊβαλί, έκανε προκοπή, μπήκε συνεταίρος, έφτιαξε δικό του καϊκι, το ένα έφερε κι άλλο. Την Ευταλία την πρωτοείδε στη Φώκαια, τη ζήτησε για γυναίκα του, την πήρε, και καταστάλαξαν εκεί, είχε και καλά κτήματα απ' τον γονιό της. Έβαλε άλλους να δουλεύουν στα καϊκια, το γύρισε και στο εμπόριο αλατιού· ακόμα δεν είχε κλείσει καλά καλά τα τριάντα και κόντευε να γίνει τσορμπατζής. Ο πρώτος γιος, ο Βλάσης, γεννήθηκε το '95, η Σοφία τέλη του '96, ο Θωμάς λίγο πριν από το γύρισμα του αιώνα, το '98. Μετά, οι πιο μικρές.

Όσο μουντός και να ήταν ο καιρός, το καλοκαίρι πια είχε μπει, έσταζε η γλύκα στον αέρα. Οι στάλες έπεφταν ακόμα αριά και πού, πιο πολύ παιχνίδι παρά βροχή. Η σκοτεινά ξεθώριαζε κι άλλο, έπαιρνε μορφή πια η πόλη, φωτάκια λαμπύριζαν και περίσσευαν, πήραν να ξεχωρίζουν μιναρέδες και καμπαναριά, κι ακόμη, στην κορφή, σκούρα και απειλητικά ντουβάρια, κάστρα πρέπει να ήταν, που έζωναν τη Σαλονίκη από ψηλά.

Ο Θωμάς είχε μετανιώσει που μίλησε έτσι στον γονιό του· αρ-

κετά είχε στο κεφάλι του, να τους μαζέψει, να τους φροντίσει, να τους γλιτώσει απ' τη μανία που έβγαλαν πάνω στους Ρωμιούς στη Φώκαια και σε άλλα μέρη οι μεμέτηδες – κάποια ρεμάλια ντόπιοι δηλαδή, που τους περισσότερους τους είχαν βγάλει απ' τα μπουντρούμια – αλλά και οι πρόσφυγες που έρχονταν από τη Μακεδονία, να τους φορτώσει στο φραντσέζικο καράβι· εκείνον λίγο τον είχαν φροντίσει απ' τα μικράτα του, μετά απόμεινε να παλεύει μονάχος. Είχε μετανιώσει ο Θωμάς, μόνο που συγγνώμη δεν ήξερε να πει. Έτσι ήταν φτιαγμένος· το στραβό, άμα το είχε κάνει και τον έβρισκαν, το παραδεχόταν και ήταν έτοιμος πάντα για την πληρωμή. Όσο μεγάλωνε το ξεκαθάριζε και στο μυαλό του: Δεν υπάρχει συγγνώμη. Τι πάει να πει κάνω το κακό, κάνω τη ζημιά, και μετά συγγνώμη και όλα εντάξει; Όχι. Θα κοιτάω να μη με τσακώνουν αν κάνω το στραβό, αλλά άμα με τσακώσουν θα πληρώσω· κι έπειτα, δεν είναι ποτέ βαριά η πληρωμή απ' τους γονιούς.

Ο γερο-Ζακ, καθώς έστριψε απ' τη γωνία στο στενό σοκάκι στη στοά του Αϊ-Μηνά, άργησε το βήμα του, που έτσι κι αλλιώς αργό και βαρύ ήταν από τις παραπανίσιες οκάδες του, σχεδόν κοντοστάθηκε. Φάνηκε να μην πιστεύει στα μάτια του, ξεκίνησε πάλι, κάπως πιο βιαστικά, κάτι δεν πήγαινε καλά, ήταν φανερό.

Έφτασε γρήγορα έξω από το μαγαζί κοντανασαιόντας. Κλειστό. Το σαγόνι του, σκεπασμένο από τη γενειάδα, κρέμασε απορημένο. Κοίταξε ξανά κατά την ταμπέλα, μήπως κι έκανε λάθος, τώρα ήταν γραμμένη και στα ρωμαίικα, αλλά εκείνος διάβασε τα λαντίνο*, αυτά ήξερε να διαβάζει: *Ισαάκ και Νταβίνι Καζέες*

* Η ισπανοεβραϊκή γλώσσα, γνωστή και ως σεφαραδίτικη ή γιουντέσμο. Η ονομασία *λαντίνο* προτιμάται από τους μη ειδήμονες, ενώ η ονομασία *ισπανοεβραϊκή* χρησιμοποιείται στα γλωσσολογικά εγχειρίδια.

– *Υφάσματα*. Το μαγαζί του ήταν, σαράντα χρόνια τώρα, λες και δεν το ήξερε. Όπως ήξερε, ακόμη πιο σίγουρα, και πως εδώ και είκοσι τόσα χρόνια το άνοιγε κάθε πρωί εκτός από το Σάββατο ο Νταβίντ, ο ανιψιός του, ο γιος του αδερφού του, του μακαρίτη του Μπαρούχ. Πήγαιναν πάνω από δέκα χρόνια που τον είχε κάνει και συνεταίρο, ο ίδιος δεν είχε παιδιά. Τα χρόνια είχαν αρχίσει να τον βαραίνουν, κατέβαινε όλο και πιο αργά στην αγορά, αλλά είπε να έρθει νωρίτερα, δεν είχε φάει πολύ το βράδυ και ένιωθε κάπως καλά. Όλοι οι γειτόνοι είχαν ανοίξει πριν από λίγη ώρα, κι ο Νταβίντ ήταν πάντα απ' τους πρώτους. Τι να είχε γίνει;

Ο γείτονάς του ο Μορίς βγήκε στην πόρτα του μαγαζιού του και τον καλημέρισε.

– Τι συμβαίνει, Ζάκο; Έπαθε τίποτα ο Νταβίντ;

– Αυτό αναρωτιέμαι κι εγώ. Τον είδες; Φάνηκε;

– Όχι, κι έλεγα μήπως είναι άρρωστος.

– Θα είχε στείλει ένα παιδί να με ειδοποιήσει να κατεβώ πιο νωρίς. Άσε που δεν αρρωσταίνει αυτός.

– Κι αν αρρώσταινε, δεν θα τολμούσε να το πει..., μουρμούρισε ο Μορίς.

Όμως ο γέρος το άκουσε· τον κοίταξε στραβά, κούνησε το κεφάλι, αλλά δεν μίλησε. Έψαξε στο ζωνάρι του και έβγαλε το κλειδί του ν' ανοίξει την ξύλινη πόρτα του μαγαζιού. Το βλέμμα του είχε σκοτεινιάσει. Μπήκε μέσα κι ήταν μισοσκοτεινά, κάμποσα από τα σύννεφα που είχαν φέρει την πρωινή ψιχάλα δεν έλεγαν ακόμα να διαλύσουν. Είχε μια γλυκιά υγρασία στον αέρα, καλοκαιριάτικη, αλλά το φως δεν έφτανε ακόμα ζωντανό στα στενά σοκάκια. Ο γερο-Ζακ έπρεπε να ξεκλειδώσει και να μαζέψει τα ξύλινα κιοπέγκια, αλλά το σκεφτόταν· ήταν βαριά, και δεν είχε και πολλά κουράγια. Κάθισε για λίγο αναποφάσιτος στην καρέκλα του, πίσω από έναν απ' τους πάγκους όπου άπλωναν τα υφάσμα-

τα για τους πελάτες, να διαλέξουν, κι έπειτα αυτοί να μετρήσουν, να κόψουν, να τυλίξουν.

Ποτέ του δεν αργούσε ο Νταβίντ και πουθενά. Τον ήξερε σαράντα τόσα χρόνια τον ανιψιό του, από τότε που γεννήθηκε· είχε έρθει και τότε στην ώρα του, δεν παίδεψε ούτε τη μάνα του ούτε τη μαμή, ούτε κανέναν άλλο, πάντα στην ώρα του κι όταν μεγάλωσε και πήγε λίγο στο σχολειό, στην ώρα του παντρεύτηκε, στην ώρα του έκανε τα παιδιά του· γι' αυτό και τον αγαπούσε περισσότερο απ' όλα τ' ανίψια του, γι' αυτό και τον έκανε συνεταιίρο στη δουλειά – και είχε μια καλούτσικη ζωή ο Νταβίντ, ενώ τα άλλα ανίψια παιδεύονταν με τη φτώχεια που κληρονόμησαν από τους γονιούς τους. Δεν ήταν από τα πλούσια και βολεμένα σόγια της Σαλονίκης, ήταν απ' τους πολλούς που κολυμπούσαν στη μιζέρια· μόνο ο Ζακ κατάφερε κάποια στιγμή να ξεφύγει, βοήθησε γι' αυτό και η Ρακέλ, που τον αγάπησε και ήθελε μόνο αυτόν, έτσι λεβέντης κι ομορφονιός που ήταν στα νιάτα του, και ο γονιός της, που είχε το μαγαζί, δεν χαλούσε χατίρι στη θυγατέρα του, που την είχε μονάκριβη· κι όταν ένιωσε πως τα είχε όλα και πως ήταν νικητής σ' αυτήν τη ζωή, κατάλαβε πως η καλή του η Ρακέλ δεν θα κατάφερνε να κάνει παιδιά – έτσι είναι, δύσκολο να τα έχει όλα κανείς, και για πολύ, ευτυχώς που ο Νταβίντ ήταν όπως τον ήθελε τον γιο.

Το πήρε απόφαση πως έπρεπε να μαζέψει τα κιοπέγκια, δεν έπαιρνε άλλο, κι έκανε να σηκώσει το βάρος του από την καρέκλα, όταν σκοτεινίασε η πόρτα. Γύρισε το βλέμμα κατά κει και είδε τη σιλουέτα του Νταβίντ, λεπτή, σχεδόν κοκαλιάρικη, μάλλον κοντή, με δυο κανιά στραβά, που ξεχώριζαν παρ' όλα τα φαρδιά πανταλόνια. Απόμεινε να τον κοιτάζει μισοκαθισμένος, χωρίς να μιλάει. Ανασήκωσε μόνο τα δασιά και όρθια φρύδια του, ρωτώντας με τα γκρίζα, στρογγυλά μάτια του, ενώ η παλιά καρέκλα έτριξε απ' το βάρος καθώς ξανακάθισε.

Ο Νταβίντ λαχάνιαζε ακόμα, και είχε σαστίσει που βρήκε τον

θείο του τόσο νωρίς στο μαγαζί. Τα στρογγυλά, χωρίς σκελετό γυαλάκια του είχαν θολώσει, κι έτσι βρήκε ευκαιρία να βγάλει το μαντίλι του να τα σκουπίσει, για να συνέλθει λίγο. Είδε πως ο θεός περίμενε μ' εκείνα τα πονηρά, γουρλωτά μάτια καρφωμένα πάνω του, να ρωτάνε λες κι έκανε ανάκριση.

– Τι κάνεις τόσο νωρίς εδώ, θείε; αποφάσισε να μουρμουρίσει.

– Είπα κι εγώ να έρθω μια φορά νωρίς, και ορίστε! Ορίστε κατάσταση! Αυτό γίνεται κάθε μέρα; Κι εγώ που είμαι ήσυχος...

– Ξέρεις καλά πως δεν έχει γίνει ποτέ αυτό, θείε, το ξέρεις καλά.

Ο γέρος δεν μίλησε. Έτσι ήταν, ο Νταβίντ είχε δίκιο. Αλλά, πάλι, να μην έλεγε τίποτα; Να το άφηγε να περάσει έτσι; Άνοιξε το στόμα κάτι να πει, μα ο άλλος συνέχισε:

– Πέρασα από το φαρμακείο του Αλμπέρτο να πάρω ένα σιρόπι για το βήχα.

– Γιατί, ποιος έχει βήχα;

– Η Ελβίρα. Έχει και πυρετό.

– Βάι, το γιαβρί μου! Θα περάσω μετά να τη δω. Θα τα πάω εγώ τα φάρμακα.

Δεν μίλησαν για λίγο, ο Νταβίντ ετοιμάστηκε ν' ανοίξει τα καπάκια από τα τζάμια του μαγαζιού.

– Καλά... αλλά..., ξεκίνησε να λέει ο γέρος.

– Τι είναι πάλι, θείο Ζάκο; τον πρόλαβε ο Νταβίντ.

Ξεφύσηξε ο γερο-Ζακ και χτένισε με τα δάχτυλα τη σγουρή, άσπρη γενειάδα του.

– Να... τόση ώρα έκανες με τον Αλμπέρτο;

Ο Νταβίντ γύρισε τα μάτια κατά το ταβάνι απελπισμένος. Τον ήξερε τον θείο του, υπέμενε όλες τις παραξενιές του, που γίνονταν περισσότερες όσο γερνούσε, αλλά καμιά φορά το παρατραβούσε, όπως αυτή da τη στιγμή. Έκανε όμως υπομονή, όπως πάντα.

– Χαζεύαμε με τον Αλμπέρτο από την πόρτα του φαρμακείου, είπε ήσυχα.